

ROMA KÉP

Romakép Műhely 5.

A beszélgetések összefoglalásai

Február 11. Bevezető óra

Február 18. Online roma médiumok és roma iskolák tematikái

Február 25. Trauma-reprezentáció

Március 4. Televíziós identitáskonstrukciók I. (közszolgálati műsorok)

Március 11. Televíziós identitáskonstrukciók II. (szórakoztató műsorok)

Március 18. Roma filmesek és az önmegvalósítás kérdése

Március 25. Közösség és identitás – a saját környezet dokumentálása

Április 8. Közösségformálás és identitás-erősítés színházi eszközökkel

Április 15. Állóképek – ikonok

Április 22. Politikai portré és dokumentumfilm

Április 29. Roma nők reprezentációja

Május 6. "A cigányok elleni sorozatgyilkosság játékfilmes megjelenítése" (Csak a szél)

Május 13. Program- és kurzuszárás

Május 18. Árnyjáték

Bevezető óra

2015. február 11.

Porrajimos. A roma holokauszt reprezentációja filmen

A Romakép Műhely 2015-ös évadának kezdéseként február 11-én az ELTE BTK Múzeum körüli épületének 34-es előadójában kurzusnyitó programként levetítettük a *Számon kívül maradtak (A People Uncounted)* című filmet. A film utáni beszélgetést Bogdán Máriával közösen moderáltuk.

A beszélgetés itt tekinthető meg

Címkefelhő: *Számon kívül maradtak*, porrajimos – roma holokauszt, traumatikus történelmi esemény, tanú/tanúság, a test írása, antropofágia, emlékezet/felejtés, visszabeszélés és önreprezentáció, orális emlékezet, zene és zörej

A Romakép Műhely programsorozatot 2011 óta a tavaszi félévben indítják el a szervezők, idén Bogdán Mária és Müllner András. A mindenkori évad kezdőfilmje szimbolikus jelentőséggel bír, amennyiben szándék szerint egyfajta előszóként működik az évad többi filmjéhez. Idén a *Számon kívül maradtak* című film töltötte be ezt a szerepet, és első körben arról beszélgettünk az érdeklődő hallgatókkal, hogy ez a film a benne érintett témákon keresztül miképp előlegezi meg a félév egyéb témáit. Bogdán Mária szerint a film sokkoló tartalmán túl bizonyosan új információkat is hordoz az új generációk számára, például abból a szempontból, hogy miként lehet elbeszélni egy traumatikus történelmi esemény apropóján az ebben az eseményben áldozatként érintett romák helyzetét a kortárs európai társadalmakban. Ebből a szempontból a film nagyon is aktuális, és ebben osztozik a félév során vetítendő többi filmmel. Emellett jó néhány konkrét átfedés is megmutatkozik, elsőként rögtön az, hogy a *Számon kívül maradtak* sokféle reprezentációs műfajra, eszközre, módszerre, médiumra utal a romák kapcsán, és ez jellemzi a félév egészét is: film, dokumentumfilm, színház, árnyaszínház, fénykép válnak elemzés tárgyává idén a filmklubban.

Ha közelítünk a témákhoz, Hajdú Eszter *Ítélet Magyarországon* című filmje például a tanúság kérdésének reflektálásában, a tanú szerepének elemzésében osztozik az évadnyitó filmmel. Hogyan lehetséges megjeleníteni a traumát a tanúskodás eseményén keresztül? A Hajdú-film erős atmoszférateremtő erővel bír, és bár a klasszikus „légy a falon” metaforikus névvel ellátott dokumentumfilmes műfajt használja (kevés kivételtől eltekintve rögzített, távolságtartó, az objektivitás sugalló kameraállások), ugyanakkor éppen ebbéli jellegében kérdez rá a tanúságra, illetve a tanúk hitelesítő szerepére, vagy éppen hiteltelenségükre. (Példaként felidézhetjük itt a tanúként beidézett szakértőket, akik szakértőik tevékenysége kimeríti a gondatlan nyomrögzítés tényállását.) A *Számon kívül maradtak* című filmben szintén megjelennek a tanúk, itt leginkább a dokumentumfilmes hagyományban sokszor alkalmazott túlélői szerepben, valamint a szakértő szerepében. Ebben a filmben a túlélői szerepben megjelenők saját testükön mutatják be azt, ahogy a múltban kisajátították – elvették tőlük ezt a „felületet”, és írtak rájuk, pl. számtetoválások formájában. Itt a beszélgetés során beleütköztünk a szuverén és a pusztán élet kérdéseibe: ki a szuverén alany? Kinek van pusztán csak élete, jog nélkül? Ki inkább a *kannibál*: az, aki megeszi embertársát, vagy az, aki olyan körülmények közé kényszerít másokat, hogy azok éhségükben emberhúst esznek (antropofágia)? Hogyan reprezentálták a haláltáborokban a saját test feletti rendelkezés megvonását? Miképpen van összefüggésben a tanú/tanúság kérdése a testtel? A testre írott jelek bizonyítékként működnek, a tetoválások vagy a kínzás nyomai adott esetben bizonyító erővel rendelkezhetnek. A film azt is bemutatja, hogy miképpen válnak ezek a jelek a teatralitás eszközeivé, hogyan tesznek szert performatív funkcióra a reprezentáció folyamatában.

A beszélgetés során szóba került az is, hogy intézményesülés (oktatás, archívumok, múzeumok, hivatalosan támogatott emlékezetkultúra) híján miképpen lép életbe az orális emlékezet, és miképpen próbálja meg ellensúlyozni az hivatalosan irányított felejtést. Ennek bemutatására a legkorábbi példa Sára Sándor *Cigányok* című filmje, amelyben egy férfi énekel a pusztításról. Az orális emlékezetnek, illetve az orális emlékezetet reprezentáló filmeknek nagy szerepe volt abban, hogy a roma holokauszt tényét egyáltalán elismerjék a többségi társadalom tagjai. Az említett Sára-film, vagy Jancsó Miklósnak Daróczi Ágnessel közösen készített 90-es évekbeli filmjei mind a *Számon kívül maradtak* előzményének tekinthetők. Bár ezek a filmek, tekintettel arra, hogy a korábbi években már részét képezték a Romakép Műhely programjának, idén nem kerülnek vetítésre, de áttételesen mégis, amennyiben megidéződnek. Erre példa az a színházi előadás, amelynek felvételét ezen a tavaszon mutatja be a Romakép Műhely (*Metszéspontok I. – Kitágított terek*).

A *Számon kívül maradtak* előrevetítette azokat a sztereotipikus reprezentációkat is, melyek újra és újra megjelennek a romákkal kapcsolatosan, és előkerülnek a fél év más filmjeiben is. Ezek közül egy például a roma női kép, a roma nő és a roma női test korlátozott jelentésekkel való terhelése a mainstream kultúrában. Egy másik téma az emlék/emlékezet témája. A filmben bemutatott holokauszt-túlélő festő, Ceija Stojka traumafelidéző és egyben terápiás festészete jó apropó ennek a témának a megközelítésére. Az emlékmű és az emlékezés kérdése, valamint az ezekkel szervesen összekapcsolódó emléktörlesztés, felejtés fogalmai más jelenetekkel összefüggésben is előkerülnek, pl. akkor, amikor egy cigány lányról készült fényképről tesznek említést a filmben, aki a holokauszt szimbolikus alakjává vált, anélkül, hogy szó esett volna a cigányságáról. A közönség soraiban ülő Danszki Fruzsina szerint a deportálás eseményének, illetve a bűnösségnek az elhárítása a többségi társadalom részéről mindent meghatározó szerepet játszik abban, hogy a roma holokauszt még mindig hiányzik a társadalmi köztudatból vagy az egyetemi oktatásból. Ebből a szempontból a *Számon kívül maradtak* ismeretterjesztő filmként is működik, és akár az a lehetőség is felmerülhet, hogy részévé váljon a közép- és felsőfokú oktatásnak. A beszélgetés során arról is volt szó, hogy éppen az oktatásban tapasztalható az egyik legnagyobb elmaradás a romákkal kapcsolatos információkat, így a roma holokausztot illetően. A hallgatók közül itt Bacsadi Zsófia megemlítette Lakatos Menyhért *Füstös képek* című regényét, Rajkó Kinga pedig az emlékezés hiányára, illetve a hiány megmutatására hozta fel példaként a Grábler-tavi mészlárlásról szóló kiállítást.

A film számos olyan példát mutatott, amikor az előítéletekre, a kisajátító reprezentációkra reagálnak romák, és ekkor megtörténhet a többségi társadalom által rögzített képek kimozdítása, a roma perspektíván mint új perspektíván keresztül. Ezt nevezik a szakirodalomban „visszabeszélésnek”. Többek között Joka Daróczi Jánosnak a közszolgálatosság kapcsán vetítendő filmje, a *Szebb jövő* említhető itt. Hasonló folyamatok mennek végbe, amikor a közösségi filmek készítésekor a roma filmesek a saját környezetüket mutatják be, és az önreprezentáció megvalósulásával visszaveszik az önábrázolás jogát. A visszabeszélés szükségességét elsősorban persze akkor érezzük át, ha a saját bőrünkön történik a kisajátítás, és ilyen téren is szükséges az érzékenyítés. Ez akár úgy is megvalósulhat, hogy a hallgatók szembesülnek azzal, amikor visszaélnék a képükkel.

Bogdán Mária a filmhez kiegészítő-magyarító olvasmányként Stuart Hallnak a reprezentáció politikájáról szóló írásait ajánlotta, valamint annak a szempontváltásnak a mérlegelését, hogy a vizuális és szöveges reprezentációk elemzésében meghatározónak kell lennie a befogadói kontextusnak, a jelentések létrehozása reflexiójának, folyamatos tematizálásának. Ehhez hozzátehetjük, hogy a múltból alkotott kép mindig a kortárs társadalom elszakíthatatlan része, és erre a *Számon kívül maradtak* kiváló példa. A film motivikusan építi fel a múlt és a jelen között létrejövő összefüggéseket, és annak következményeit is bemutatja, hogy mi történik akkor, ha a népi történet nem válhat a közbeszéd és a társadalmi nyilvánosság részévé. Bár számolhatunk azzal, hogy az átél trauma erőt ad és közösséget képez (ahogy Wagner Sára mondta), de ennek ellenkezője is igaz lehet: ha az áldozat egyedül viseli a történelmi esemény terhet, akkor a jogos harag, vagy éppen az indokolatlan, de mélyen átélt szegény lesznek az uralkodó érzései.

Utolsó témaként a zene jött föl. A beszélgetők abban egyetérteni látszottak, hogy bár van egy-két olyan elem a filmben, amelynek lehet sztereotipikus olvasata (gondoljunk a romák és a zene viszonyának elkoptatott frázisára), de például a szóban forgó film zenei anyaga elkerüli az aláfestő-impreszionisztikus

csapdákat, és több alkalommal szerepet kap a nem-zenei hang vagy a zöreje. A film ilyen szempontból is tudatosan szerkesztettnek, összetettnek tűnik. Érdekes viszonyítási alapul szolgálhat ahhoz az alternatív tehetségkutató realityhez, amely Both Miklós zenész főszereplésével készült, és szintén a Romakép Műhely idei programjának részét képezi.

Müllner András

Online roma médiumok és roma iskolák tematikái

Vendégek:

Móricz Ilona, a Független Médiaközpont vezetője

Galyas Gyula újságíró (Sosinet)

Sárközi Gábor újságíró (Roma Sajtóközpont)

Moderátorok: Kizsel Sára, Danszki Fruzsina

A program előkészítésében Molnár Dávid vett részt.

DocuArt Mozi, 2014.02.18.

A beszélgetés felvétele itt tekinthető meg

Címkefelhő: romák médiareprezentációja, dokumentumfilmzés, romantizálás, kriminalizálás, közösségi finanszírozás, Független Médiaközpont, Roma Sajtóközpont

Az Elhalkuló nótaszó c. kisfilm <http://romahomeland.org/>

A beszélgetés a Romák – itthon, Európában címet viselő projekthez kapcsolódott, melynek keretében öt kisfilm készült több ország különböző szervezeteinek részvételével. Ebből az öt filmből az Elhalkuló nótaszó volt a magyar partner, vagyis a Független Médiaközpont munkája. Mint azt Móricz Ilona elmondta, ők eredetileg egy másik filmtervvel álltak elő, mely a roma rapról szólt volna. Ám már a csehek is rapes témával készültek, ráadásul náluk az eseményekre éppen egy rasszista indíttatású gyilkosság árnyéka vetült, ami nagyon indokoltta tette az ő témájukat. A magyar nóta témáját az amerikai fél javasolta a Független Médiaközpontnak. Ligeti László szerint egy ilyen film által betekintést kap a néző abba, hogy a magyar nóta, mely egy hungarikum, eltűnik, és mi lesz azokkal az emberekkel, akiknek ez volt a szakmájuk.

Az RSK céljai és gyakoronoki programja

A Roma Sajtóközpont Sárközi Gábor elmondása szerint arra törekszik, hogy a széles közönség értesüljön a cigányokat érintő kérdésekről. Így a mainstream médiában igyekeznek szerepelni. Fontosnak tartja, hogy ne csak az iskolai szegregáció, a bűnözés vagy a tehetségkutatók szereplőjeként mutassa be a média a cigány embereket, hanem hétköznapi hősként is. Igaz, az előzőekben elmondott jelenségek bemutatását is fontosnak tartja, melyek mellett a Roma Sajtóközpont sem mehet el. A problémát abban látja, hogy ha csak ilyen hírek kapcsán jelennek meg a romák a hírekben, akkor egy egzotizált kép alakul ki róluk. Galyas Gyula a bűnügyi hírek felületkitöltő szerepében is látja e jelenség háttérét. A rendőrségtől ugyanis könnyen kaphat az újságíró egy-egy romákkal kapcsolatos bűnügyi hírt, ezzel az üresen maradt hasábot, vagy hírműsoridőt ki lehet tölteni. Galyas Gyula is a Roma Sajtóközpont gyakoronokaként kezdte pályáját. Úgy látja, hogy a gyakoronoki program jó lehetőséget biztosított azok számára, akik elég motiváltak voltak, és a médiában kívántak elhelyezkedni.

Látásmód és valóság

A romániai Két falu meséje című kisfilm kapcsán fölvetődött az esztétizálás kérdése. Az attraktív képi megjelenítést romantizálásának vélheti a néző, és lehet, hogy emiatt kevésbé tudja a filmben megmutatott problémákat átérezni. Bár konkrétumot az adott kisfilm kapcsán nem tudtak elmondani a vendégek, Sárközi Gábor emlékeztetett, hogy sokat számít a filmkészítő álláspontja az ábrázolni kívánt

kérdésekben. Ő az alázat és a tisztesség fontosságát hangsúlyozta. Ellenpéldaként hozta föl Pesti László cigánytelepen készült „dokumentumfilmjét”. Ez a helyi cigányságot kifejezetten züllöttnek ábrázolta, a legtöbb benne megjelenő személy nem igen kapott szót. A Roma Sajtóközpont emberei megmutatták a filmet a helyieknek, akik azt megdöbbenéssel fogadták. Az RSK végül egy ellenfilmet forgatott, mely nagymértékben különbözött az eredetitől.

A dokumentumfilm-finanszírozás kérdése

Vendégeinket a közönség egy tagja, Pócsik Andrea megkérdezte, mi az oka annak, hogy a médiaiskolákból nem kerültek ki olyan fiatalok, akik dokumentumfilmeléssel foglalkoznának. Sárközi Gábor és Galyas Gyula szerint a dokumentumfilmeléshez vagy kapcsolatrendszer kell a forrás megszerzéséhez, vagy a filmesnek pusztán lelkesedésből kell dolgoznia. Móricz Ilona pedig azt mondta, hogy ők újságírókat képeznek, így nem is kifejezetten cél dokumentumfilmeket nevelniük. A finanszírozás ún. crowdsourcing módja Sárközi szerint jellemzően startup vállalatok kreatív ötletei kapcsán működik, a dokumentumfilm, ahogy ő fogalmaz, egyszerűen nem elég szexi ahhoz, hogy ily módon pénzt adjanak rá.

Molnár Dávid

Február 25. Trauma-reprezentáció -

Televíziós identitáskonstrukciók I. (közzszolgálati műsorok)

2015. 03.04.

A beszélgetés szereplői: Joka Daróczi János újságíró-riporter, Józsa Márta újságíró-riporter, filmrendező, Litauszki János újságíró-riporter, filmrendező

Moderátorok: Szabó Mercédesz, Vörös Dóra Rebeka

A beszélgetés itt tekinthető meg

Címkefelhő: mélyszegénység, kisebbség, szélsőségesesség, bűnbakkeresés, intolerancia, politika, médiafigyelem, marginalizálódás, roma integráció.

A mai médiafigyelem fókusza érezhetően áthelyeződött, akár az egy évtizeddel ezelőttihez képest is, ami megfigyelhető a napjainkban készülő, kapcsolódó dokumentumfilmek témafeldolgozási stratégiájában, valamint a nézői „igény” megváltozásában. Litauszki János szerint, a kétezres évek elején készült dokumentumfilmek valós ambíciókra és javító szándékú reményekre épültek. A napjainkban leginkább nézettség-orientált közzszolgálati média nagy szerepet vállalhatna a szegény romák és nem romák anyagi helyzetének bemutatásában, ami egyúttal feladata és felelőssége is volna. Az időközbeni (kétezres évek utáni) súlypont-áthelyeződéssel a médiafigyelem fókuszában a televízió helyett az internet áll. A tájékoztatói kultúra megváltozása új lehetőségeket nyit ahhoz, hogy az ország legelmaradottabb, legszegényebb pontjai megfelelően beépüljenek a köztudatba. A mostani közgondolkodás viszont többségében intoleráns arcát mutatja a különböző szegény rétegek, avagy a tévesen szegénységgel azonosított kisebbségek irányába.

A beszélgetés, ami a *Szebb jövő* és az *Esély-mesék* című filmek megtekintése után bontakozott ki, erre az országos jelenségre keresi a választ. Az egész országot érintő, egzisztenciális félelemből fakadó kilátástalanság, szélsőséges megoldáskereséssel párosulva teljesen más megvilágításba helyezi a romák és a létminimum alatt tengődő családok szerepét a társadalomban. Ezek az alapvető anyagi problémákból fakadó félelmek a későbbiekben elvezetnek a szélsőséges gondolkodáshoz, amely megszilárdult politikai bázisként, 2010 óta jelen van a magyar parlamentben. Ez a politikai kikristályosodás, a médiahullámok tudatos felkorbácsolásának termékeként (a Jobbik országos térnyerésével párosulva), rosszabb helyzetet eredményez a kisebbségek társadalmi helyzetének médiareprezentálásban, mint a Litauszki János és Józsa Márta által készített 1988-as *Esély-lesők*ben bemutatott időszakban. Ennek a bűnbakkereső retorikának egyik jelentős sarkköve a megkülönböztettség, amely etnikailag kategorizálva kínál alternatívát a felelősök kilétére, megmagyarázva ezzel a Magyarországon fennálló állapotokat.

Józsa Márta szerint megoldást jelenthet a kisebbség más aspektusból történő elhelyezése a köztudatban. Ennek egyik eszköze lehet a szakma iránt érdeklődő roma fiatalok gyakornokként történő alkalmazása. Litauszki János elmondása alapján, 1992-ben megnyílt egy addig nem ismert lehetőség, amely lehetővé tette a média különböző ágazataiban való elhelyezkedést a roma származásúak számára, pl. szerkesztői munkakörben, ám ez a foglalkoztatási tendencia napjainkban már alábbhagyott. Az önmagukat reprezentáló, értelmiségi hivatásokat választó romák új irányzatot hozhatnának a peremre szorult rétegek láttatásában. A dokumentumfilmek helyett pl. szappanoperák és más médiatartalmak segítségével lehetne bemutatni a roma közösségek vagy személyek mindennapjait, annak érdekében, hogy visszaszoruljon a cigányságról kialakult, mélyen beidegződött negatív kép. A közzszolgálati és kereskedelmi csatornák műsorszerkesztési profilja azonban nem összehangolható a hazai szegénységnek a kisebbségekkel foglalkozó híryanagokon keresztüli bemutatásával. Ennek legmarkánsabb módszere napjainkban a főműsoridőtől való minél távolabb történő pozicionálás.

A probléma tehát a széles körű, „kellően” objektív médiafigyelem hiánya a szegénységet érintő témákban. A média motivátlansága a kisebbségekkel foglalkozó kérdésekben, a társadalom („generált”)

érdektelenségében vagy ellenszenvében tetőzik. Hazánkban alapvető probléma tehát a tömegkommunikáció által nyújtott lehetőségek egyirányú használata, amely a romákat és egyéb kisebbségeket érintő, társadalmi jellegű kérdésekben mutatkozik meg leginkább. A beszélgetés konklúziójaként levonható, hogy hiányzik egy önálló, egységes közszolgálati fórum, amely a roma értelmiségiek bevonásával helye volna egy egész nemzetet érintő, megoldásra váró probléma megtárgyalásának.

Szilágyi Dávid

Televíziós identitáskonstrukciók II. (szórakoztató műsorok)

2015. 03.11.

A beszélgetés szereplői: Joka Daróczi János újságíró-riporter, Józsa Márta újságíró-riporter, filmrendező, Litauszki János újságíró-riporter, filmrendező

Moderátorok: Szabó Mercédesz, Vörös Dóra Rebeka

A beszélgetés itt tekinthető meg

Címkefelhő: mélyszegénység, kisebbség, szélsőségesesség, bűnbakkeresés, intolerancia, politika, médiafigyelem, marginalizálódás, roma integráció.

A mai médiafigyelem fókusza érezhetően áthelyeződött, akár az egy évtizeddel ezelőttihez képest is, ami megfigyelhető a napjainkban készülő, kapcsolódó dokumentumfilmek témafeldolgozási stratégiájában, valamint a nézői „igény” megváltozásában. Litauszki János szerint, a kétezres évek elején készült dokumentumfilmek valós ambíciókra és javító szándékú reményekre épültek. A napjainkban leginkább nézettség-orientált közszolgálati média nagy szerepet vállalhatna a szegény romák és nem romák anyagi helyzetének bemutatásában, ami egyúttal feladata és felelőssége is volna. Az időközbeni (kétezres évek utáni) súlypont-áthelyeződéssel a médiafigyelem fókuszában a televízió helyett az internet áll. A tájékoztatói kultúra megváltozása új lehetőségeket nyit ahhoz, hogy az ország legelmaradottabb, legszegényebb pontjai megfelelően beépüljenek a köztudatba. A mostani közgondolkodás viszont többségében intoleráns arcát mutatja a különböző szegény rétegek, avagy a tévesen szegénységgel azonosított kisebbségek irányába.

A beszélgetés, ami a *Szebb jövő* és az *Esély-mesék* című filmek megtekintése után bontakozott ki, erre az országos jelenségre keresi a választ. Az egész országot érintő, egzisztenciális félelemből fakadó kilátástalanság, szélsőséges megoldáskereséssel párosulva teljesen más megvilágításba helyezi a romák és a létminimum alatt tengődő családok szerepét a társadalomban. Ezek az alapvető anyagi problémákból fakadó félelmek a későbbiekben elvezetnek a szélsőséges gondolkodáshoz, amely megszilárdult politikai bázisként, 2010 óta jelen van a magyar parlamentben. Ez a politikai kikristályosodás, a médiahullámok tudatos felkorbácsolásának termékeként (a Jobbik országos térnyerésével párosulva), rosszabb helyzetet eredményez a kisebbségek társadalmi helyzetének médiareprezentálásban, mint a Litauszki János és Józsa Márta által készített 1988-as *Esély-lesők*ben bemutatott időszakban. Ennek a bűnbakkereső retorikának egyik jelentős sarkköve a megkülönböztettség, amely etnikailag kategorizálva kínál alternatívát a felelősök kilétére, megmagyarázva ezzel a Magyarországon fennálló állapotokat.

Józsa Márta szerint megoldást jelenthet a kisebbség más aspektusból történő elhelyezése a köztudatban. Ennek egyik eszköze lehet a szakma iránt érdeklődő roma fiatalok gyakornokként történő alkalmazása. Litauszki János elmondása alapján, 1992-ben megnyílt egy addig nem ismert lehetőség, amely lehetővé tette a média különböző ágazataiban való elhelyezkedést a roma származásúak számára, pl. szerkesztői munkakörben, ám ez a foglalkoztatási tendencia napjainkban már alábbhagyott. Az önmagukat reprezentáló, értelmiségi hivatásokat választó romák új irányzatot hozhatnának a peremre szorult rétegek láttatásában. A dokumentumfilmek helyett pl. szappanoperák és más médiatartalmak segítségével lehetne bemutatni a roma közösségek vagy személyek mindennapjait, annak érdekében, hogy visszaszoruljon a cigányságról kialakult, mélyen beidegződött negatív kép. A közszolgálati és kereskedelmi csatornák műsorszerkesztési profilja azonban nem összehangolható a hazai szegénységnek a kisebbségekkel foglalkozó híryananyagokon keresztüli bemutatásával. Ennek legmarkánsabb módszere napjainkban a főműsoridőtől való minél távolabb történő pozicionálás.

A probléma tehát a széles körű, „kellően” objektív médiafigyelem hiánya a szegénységet érintő témákban. A média motivátlansága a kisebbségekkel foglalkozó kérdésekben, a társadalom („generált”)

érdektelenségében vagy ellenszenvében tetőzik. Hazánkban alapvető probléma tehát a tömegkommunikáció által nyújtott lehetőségek egyirányú használata, amely a romákat és egyéb kisebbségeket érintő, társadalmi jellegű kérdésekben mutatkozik meg leginkább. A beszélgetés konklúziójaként levonható, hogy hiányzik egy önálló, egységes közszolgálati fórum, amely a roma értelmiségiek bevonásával helye volna egy egész nemzetet érintő, megoldásra váró probléma megtárgyalásának.

Szilágyi Dávid

Roma filmesek és az önmegvalósítás kérdése

2015. 03.18.

A beszélgetés szereplői: Joka Daróczi János újságíró-riporter, Józsa Márta újságíró-riporter, filmrendező, Litauszki János újságíró-riporter, filmrendező

Moderátorok: Szabó Mercédesz, Vörös Dóra Rebeka

A beszélgetés itt tekinthető meg

Címkefelhő: mélyszegénység, kisebbség, szélsőségesesség, bűnbakkeresés, intolerancia, politika, médiafigyelem, marginalizálódás, roma integráció.

A mai médiafigyelem fókuszja érezhetően áthelyeződött, akár az egy évtizeddel ezelőttihez képest is, ami megfigyelhető a napjainkban készülő, kapcsolódó dokumentumfilmek témafeldolgozási stratégiájában, valamint a nézői „igény” megváltozásában. Litauszki János szerint, a kétezres évek elején készült dokumentumfilmek valós ambíciókra és javító szándékú reményekre épültek. A napjainkban leginkább nézettség-orientált közszolgálati média nagy szerepet vállalhatna a szegény romák és nem romák anyagi helyzetének bemutatásában, ami egyúttal feladata és felelőssége is volna. Az időközbeni (kétezres évek utáni) súlypont-áthelyeződéssel a médiafigyelem fókuszában a televízió helyett az internet áll. A tájékoztatói kultúra megváltozása új lehetőségeket nyit ahhoz, hogy az ország legelmaradottabb, legszegényebb pontjai megfelelően beépüljenek a köztudatba. A mostani közgondolkodás viszont többségében intoleráns arcát mutatja a különböző szegény rétegek, avagy a tévesen szegénységgel azonosított kisebbségek irányába.

A beszélgetés, ami a *Szebb jövő* és az *Esély-mesék* című filmek megtekintése után bontakozott ki, erre az országos jelenségre keresi a választ. Az egész országot érintő, egzisztenciális félelemből fakadó kilátástalanság, szélsőséges megoldáskereséssel párosulva teljesen más megvilágításba helyezi a romák és a létminimum alatt tengődő családok szerepét a társadalomban. Ezek az alapvető anyagi problémákból fakadó félelmek a későbbiekben elvezetnek a szélsőséges gondolkodáshoz, amely megszilárdult politikai bázisként, 2010 óta jelen van a magyar parlamentben. Ez a politikai kikristályosodás, a médiahullámok tudatos felkorbácsolásának termékeként (a Jobbik országos térnyerésével párosulva), rosszabb helyzetet eredményez a kisebbségek társadalmi helyzetének médiareprezentálásban, mint a Litauszki János és Józsa Márta által készített 1988-as *Esély-lesők*ben bemutatott időszakban. Ennek a bűnbakkereső retorikának egyik jelentős sarkköve a megkülönböztettség, amely etnikailag kategorizálva kínál alternatívát a felelősök kilétére, megmagyarázva ezzel a Magyarországon fennálló állapotokat.

Józsa Márta szerint megoldást jelenthet a kisebbség más aspektusból történő elhelyezése a köztudatban. Ennek egyik eszköze lehet a szakma iránt érdeklődő roma fiatalok gyakornokként történő alkalmazása. Litauszki János elmondása alapján, 1992-ben megnyílt egy addig nem ismert lehetőség, amely lehetővé tette a média különböző ágazataiban való elhelyezkedést a roma származásúak számára, pl. szerkesztői munkakörben, ám ez a foglalkoztatási tendencia napjainkban már alábbhagyott. Az önmagukat reprezentáló, értelmiségi hivatásokat választó romák új irányzatot hozhatnának a peremre szorult rétegek láttatásában. A dokumentumfilmek helyett pl. szappanoperák és más médiatartalmak segítségével lehetne bemutatni a roma közösségek vagy személyek mindennapjait, annak érdekében, hogy visszaszoruljon a cigányságról kialakult, mélyen beidegződött negatív kép. A közszolgálati és kereskedelmi csatornák műsorszerkesztési profilja azonban nem összehangolható a hazai szegénységnek a kisebbségekkel foglalkozó híryananyagokon keresztüli bemutatásával. Ennek legmarkánsabb módszere napjainkban a főműsoridőtől való minél távolabb történő pozicionálás.

A probléma tehát a széles körű, „kellően” objektív médiafigyelem hiánya a szegénységet érintő témákban. A média motivátlansága a kisebbségekkel foglalkozó kérdésekben, a társadalom („generált”)

érdektelenségében vagy ellenszenvében tetőzik. Hazánkban alapvető probléma tehát a tömegkommunikáció által nyújtott lehetőségek egyirányú használata, amely a romákat és egyéb kisebbségeket érintő, társadalmi jellegű kérdésekben mutatkozik meg leginkább. A beszélgetés konklúziójaként levonható, hogy hiányzik egy önálló, egységes közszolgálati fórum, amely a roma értelmiségiek bevonásával helye volna egy egész nemzetet érintő, megoldásra váró probléma megtárgyalásának.

Szilágyi Dávid

Közösség és identitás – a saját környezet dokumentálása

Dátum: 2015. március 25.

Vendégek:

Siroki László filmes
Lakatos Richárd, Balogh Tibor (Roma News)
Petőfi Zsigmond szervező
Kenesei Dorottya
Kenesei Zsófia

Moderátorok: Gunther Dóra, Martikán Kristóf

A beszélgetés előkészítésében Demeter Fanni és Süle Dániel vett részt.

A beszélgetés felvétele itt tekinthető meg

Címkefelhő: közösség, identitás, shooting back, önreprezentáció, Wifi-falu program, információdíler, „youtuber”, Bódvalenke, Cserepressz, Cserőke, Roma News Production, önkéntesség, gyermektábor

A március 25-i Romakép Műhelyen bemutatott filmes munkák az individuális és közösségi önreprezentáció eltérő formáit mutatták be három különböző szemszögből. Siroki László, a Roma News Production két tagja és a bódvalenkei gyerektábor önkéntesei is hasonló szándékkal, de más módokon mutatják be a világot, ahol élnek, ahol alkotnak.

Siroki László közösségi filmes munkáiban nagy hangsúlyt kap az önreprezentáció, a saját közösség bemutatása. Siroki elsősorban olyan kisfilmeket készít, amelyekben a közösség nézőpontjából nyújt betekintést saját lakóhelye és a csereháti kistérség (ahol 80-90 %-ban cigányok élnek) mindennapjaiba, az ott élők problémáiba és életébe. A videózás és a különböző, általa is szervezett programok (Wifi-falu projekt, Cserepressz) elsődleges célja, hogy megvédje az érintett közösséget, és kinyissa a világot a mélyszegénységben élők számára. Bár a kisfilmek célja a pozitív változás elérése és a helyiek mentalitásának megváltoztatása, az érintett településeken (mintegy 20 falu) élők nehezen nyitnak a film adta lehetőségek felé: a többnyire közmunkán élők nem tudnak elmozdulni a kilátástalan és depresszív helyzetből, és sokszor bizalmatlanok a filmmel kapcsolatban. Siroki számára ezért fontos a példamutatás, a fiatalok motiválása és a közösség építése – a videózás segítségével és megismertetésével. Laci témaválasztásában a vezérfonal, hogy valós problémákat mutat be. Mindezt saját pénztárcából finanszírozza, ő és csapata nem kapnak semmiféle támogatást a projektjeikhez. A legnagyobb eredményének a Magyarország 2011 című projektben való részvételét tartja. Az volt az álma, hogy egyszer híres filmes lesz, és ez meg is valósult. Elmondása szerint ennél többre nem vágyik.

A Borsod megyéből származó két fiatal, Balogh Tibor és Lakatos Richárd (Roma News Production) célja, hogy a humor eszközével változtassa meg a cigányokról kialakult negatív társadalmi képet. A 2014-ben feltűnt „youtuberek” – ahogy magukat nevezik – először csak a saját egyetemi körnek szánták videóikat, de a projekt egyre népszerűbbé vált. A romákról való gondolkodás kialakította romakép megváltoztatását egyfajta „cigányhumorral” próbálják elérni: azt szeretnék, hogy ne csak rajtuk, hanem velük együtt nevéssenek; ha a nem cigányok is cigányok akarnának lenni, és példaképként is tudnának tekinteni rájuk az emberek. A Roma News Production videóit jól fogadta az a szűkebb, egyetemi közeg, ahol először kísérleteztek ezzel, de véleményük szerint a fejlődés csak akkor mérhető, ha a tágabb környezet is pozitív visszajelzést ad (pl. kommentek a Youtube-on). Ricsi felhívja a figyelmet arra, hogy a „youtuberkedés” amerikában már olyan fizetett szakma, amiből meg is lehet élni. Itthon még nem tartunk itt, de véleménye szerint az internetes portál (www.youtube.com) pár éven belül a versenytársa lesz a hagyományos

médiának. Az ő közönségük nagyon vegyes, az a céljuk, hogy minél diverzívebb legyen, de főként a fiatalokat célozzák be az általuk készített tartalmakkal. Videóikban sok a rögtönzés, de elmondása szerint ez élőben, közönség előtt nem menne nekik. A rögtönzés főként időhiányból fakadt, de az elmúlt pár hónapban már scriptelik a videókat, szeretnének fejlődni, s több időt szánni egy-egy anyagra, amit készítenek. A jövőben szívesen foglalkoznának videózással, ha lenne erre lehetőségük, mindemellett még rengeteg ötletük van, hogy milyen tartalmakat lehetne létrehozni.

A bódvalenkei gyerektábor története 2010-ig nyúlik vissza. Kenesei Zsófi – aki aztán a következő években barátaival tért vissza – először a Freskófalú Projekt és a Sárkányünnep Fesztivál keretében ismerte meg, majd dolgozott Bódvalenkén a helyi gyerekekkel. A gyermektábor később aztán egyre szervezettebben és több önkéntessel indult el, annak ellenére, hogy a projektet magánadományokból finanszírozták. A közös identitás kialakulása és az együttműködés a gyerekekkel az évek során könnyedén megvalósult, a kezdeti bizalmatlanság (pl. a szülők részéről) megszűnt, így a különböző foglalkozások (művészeti, sport, zenei) és tanulási folyamatok révén kölcsönösen pozitív együttműködés alakult ki a gyerekek és az önkéntesek között. A bódvalenkei gyermektábor programjai évről évre változnak, melyeket legfőképpen a gyerekek igényeihez igazítanak. Az első tábor arról szólt, hogy a kicsik el tudják magukat és lakóhelyüket helyezni a világban, a második táborban pedig ezt a munkát folytatták: a falu működését és a hozzá kapcsolódó gazdaságot ismerhették meg. A harmadik táborban közös meseírás köré épült a program, valamint bevezették a mentorprogramot is, amely nagyon sikeresnek bizonyult: így egy-egy gyermekre jut egy felnőtt felügyelő, akivel együtt dolgozhat, ezáltal mindenkire egyforma mennyiségű figyelem jut. A táborban legfőképpen a művészetben van a hangsúly, hogy a gyerekek szabadon kifejezhessék azt, ami velük történik. Évről évre egyre többet tanulnak egymástól a táborozók és a táborvezetők, valamint mindig próbálják bővíteni a foglalkozások körét. Az elmúlt két évben már a zene is jelen volt a táborban. A bódvalenkei gyermektáborral kapcsolatban rengeteg terv és ötlet van, de a fiatal társaság kapacitásait meghaladná a tábor több falura való kiterjesztése.

Siroki Laci megjegyezte, mennyire érdekes, hogy a három különböző projekt munkavégzési helye egymástól 30-40 kilométerre található, mégis a fővárosig kellett eljönniük, hogy megismerjék egymást. Ekkor a beszélgetés megnyílt a közönség felé. A hallgatóság kíváncsi volt, keresnek-e további önkénteseket a gyermektáborba. Zsófi szerint bárkit szívesen látnak, de a szálláshelyükön már nem áll rendelkezésre több hely. Laci közbeszól: a nyáron, Tomoron cigány vendégházat adnak át, ott mindig lesz helyük. A közönség sokat kérdezett Lacitól: hol működik a médiatábor, amit szervez, szükség van-e a különböző táboroknak közös információs hálóra, illetve hivatalos hírügynökséggént működik-e a Cserepressz? A médiatábor Abodon volt, 10 településről, 50 gyerekből kellett kiválasztania a résztvevőket. Az információs háló kiépítésére lehet, hogy szükség van, de idő nem jut a megszervezésére. A Cserepressz a Cserehát kistérség hivatalos hangja, ahová bárki feltöltheti az általa gyártott tartalmakat. Véleménye szerint nagyon fontos, hogy mindenki megtanulja dokumentálni a környezetét, mert senki nem ugyanazt látja, éli meg.

Laci és a Roma News Production egybehangzóan nemmel válaszoltak arra a kérdésre, hogy szeretnének-e televízióba kerülni. Laci szerint rögtön elhelyez valamelyik politikai oldalra, ha bekerülsz, illetve a tévé nem interaktív, ezért jobb platformnak tartja az internetet.

A hallgatóság egy tagja arra volt kíváncsi, hogy a Roma News tervez-e a cigány és nem cigány társadalom különbségeiről forgatni, mert a kérdező szerint ez okozza a legtöbb gondot a két csoport között. Tibi elmondta, hogy éppen erről fog szólni az új vígjáték-sorozatuk, ahol a karakterek fejlődése épp egymás kultúrájának megismeréséből fakad. A kérdés folytatódott: oláh cigány kultúra és magyar kultúra összehasonlítását nem tervezik? Tibi erre elmeséli, hogy családi tapasztalatból tudja, már az oláh cigányok sem ragaszkodnak úgy a szokásaikhoz. A globalizáció mindenkit elér, s nehéz megmondani, mi az a hagyomány, amihez ragaszkodni kell.

Demeter Fanni, Süle Dániel

Közösségformálás és identitás-erősítés színházi eszközökkel

DocuArt Mozi, 2015. 04. 08.

Film: Kitágított terek – fél évszázad cigánykodás és parasztkodás

Vendégek: Pócsik Andrea, az esemény kurátora, Kodolányi Sebestyén, a film operatőre, valamint Balogh Rodrigó, Illés Márton és Boros Tamás, a Független Színház vezetője és művészei

Moderátorok: Dömötör Nikolett, Szótsné Rajkó Kinga, Ghiurutan-Bura Rozina

A beszélgetés felvétele itt tekinthető meg

Címkefelhő (a beszélgetésben előforduló legfontosabb fogalmak): Metszéspontok I-III, Független Színház, Balázs Béla Stúdió, Kádár-kor, szegénység-ábrázolás, politikai színház, archívum, Roma Parlament, performansz, dokumentáció, kísérletezés, improvizáció közönség, bevonódás, aktualizálás

Kivonat: A Kitágított terek – fél évszázad cigánykodás és parasztkodás című előadás a Metszéspontok I-III rendezvénysorozat része volt, amely alapvetően a Romakép Műhely kurzusfejlesztéséhez illeszkedett. 2013. december 13-án játszották egyetlen alkalommal a Roma Parlamentben. Az előadásból készült film kapcsán beszélgetést szerveztünk, melyen Pócsik Andrea, az esemény kurátora, Kodolányi Sebestyén, a film operatőre, valamint Balogh Rodrigó, Illés Márton és Boros Tamás, a Független Színház vezetője és művészei vettek részt.

Ahogy Pócsik Andrea a beszélgetés kezdetekor elmondta: kezdeti szándékuk szerint a Balázs Béla Stúdióban készült, Kádár-kori romákkal foglalkozó filmeket akartak vetíteni a Roma Parlamentben, egyfelől múltidézés céljával, másfelől a korszak hatalmi-politikai működésének bemutatásával. A filmek mindegyike valamilyen módon a szegénység-ábrázoláshoz kapcsolódott. A kérdés számukra az volt: milyen eszközöket lehetne felhasználni a feldolgozásukhoz? Így kapcsolódott be az esemény létrehozásába a Független Színház. A társulat módszerei, eszközei, a politikai színházról vallott felfogásuk nagyon szorosan kapcsolódik ahhoz, hogyan jelenítődnek meg dokumentumszerű élményanyagok, és hogy a filmösszeállítás és a jelenetek hogyan vetíthetők egymásra. A társulat színészeinek játéka végül jóval többet adott a kérdésfeltevésekhez, elemzésekhez, mint ahogy azt először elképzelték. Bár maga az előadás szerkezete „hallatlanul egyszerű és mindenki által könnyen értelmezhető, olvasható” volt (felidézve például a tévében sokszor közvetített kerekasztal-beszélgetéseket, vitaesteket), aktualizálás helyett a filmek mélyebb megértését, értelmezését kínálta, láttelepet az évtizedekkel ezelőtti állapotokról, miliőről, illetve azok rávetítését a mai magyar mindennapokra, viszonyokra.

A munkafolyamatról Balogh Rodrigó társulatvezető elmondta, egyfajta improvizatív technikán alapult. Voltak hasonló munkáik ezt megelőzően, például a nagy sikerrel játszott Peer Gynt-adaptációjuk. Bár a dramaturgia fix volt, a szöveg és a helyzetek nem, a játékosok „labdákat dobáltak egymásnak”. Az előadás egyetlen alkalomra készült, egyetlen eseményre, így kiemelten fontos szerep jutott benne az aktualitásnak, amely tulajdonképpen a lényegét adta meg. Az előadás egyszerűségére utalva Rodrigó elmondta: nem fordult meg a fejükben, hogy repertoárra vegyék, mivel a közéletben folyamatosan annyira „extrém helyzetek” adódnak, hogy mindig felülírja valami az aktuális problémákat, így egy idő után „már nem lesz érdekes” a Kitágított terek kérdésfelvetése sem, legalábbis felülírják azt mások. A performansz műfajában hangsúlyos tényező az adott helyszínhez való kapcsolódás, viszonyulás, egyfajta helyspecifikus jelleg is, amelyet itt a Roma Parlament tere, atmoszférája képviselt – az alkotók elmondták, más helyzetben, más környezetben máshogyan építenék fel az előadást. Szándékosan nem úgy tekintettek a játékok által keretbe foglalt filmekre (és saját színdarabjukra sem), mint befejezett, szent alkotásokra – hozzá mertek nyúlni, dolgozni velük, értelmezni őket. A didaktikusság csapdáját azzal próbálták meg elkerülni, hogy minden oldal érveit bemutatták, szerepük szerint komolyan véve azokat, még ha nem is feltétlenül tudtak velük azonosulni. A roma szereplők esetében szándékosan nem akarták

egyértelműsíteni, ki a jó: aki vállalja az identitását, vagy aki nem. „Minden előadásban arra törekszünk, hogy ne legyen egyetlen kizárólagosan elfogadható jó vagy rossz szempont vagy megmondóember.”

Kiemelt szerep jutott a közönségnek is: az volt a cél, hogy ők is az előadás részei legyenek, bevonódjanak – hiszen „ha valamiben nem veszünk részt, akkor ahhoz nincs is közünk”, jegyezte meg Illés Márton, a darab dramaturgja és egyben egyik szereplője. „Bárminek, ami művészi szinten történik, csak akkor van értelme, ha a néző elveszíti a biztonságérzetét. Minden más giccs vagy rituálé, ezek nem erősítik és nem viszik előbbre a társadalmat.” Az alkotók elárulták: nem határolták be, ki legyen a darab célközönsége, hiszen úgy gondolták, mindenkinek, mindenkiről szól, aki Magyarországon él – nem csak a romáknak vagy a „szegényeknek”. Rodrigó hozzátette: minden további nélkül kivinnék az előadást az utcára is, amely számukra különösen izgalmas terep. „Olyan közösségi terek, ahol egyébként is jönnek-mennek az emberek és ha elindul a performansz, akkor egyszer csak megtörténik velük valami.”

Kodolányi Sebestyén, az előadásról készült film operatőre szerint a (legegyszerűbb, legtisztább kétkamerás rögzítéssel felvett) film inkább dokumentációnak nevezhető és erősen kísérletzagú. Ilyen módon nem megismételni kell, hanem fejleszteni, csiszolni rajta és így „elindulhat, megmozdulhat valami”. Tapasztalatai alapján hajlik arra, hogy nem csak a tagadhatatlanul fontos, archívumban őrzött filmeket, de kortárs felvételeket is hatékonyabban lehetne alkalmazni. „A jelenidőben megfogalmazott kortárs anyagok beépítése fontos és hathatós lenne, hatékonyabban lehetne aktivitást generálni, nem kellene megküzdeni annyi jelentésréteggel.”

Dömötör Nikolett

Állóképek – ikonok

Fotókiállítás megnyitója a Romakép Műhely keretein belül

Vendégek: Lakatos Erika, Féner Tamás, Kovács Endre és Tóth Balázs Zoltán

Moderátorok: Somogyi Zsófia Zsóka, Kiss Eszter

A beszélgetés előkészítésében Mózs Barbara és Lázár Kata vettek részt.

A megjelenés helye: Romakép Műhely

2015. április 15. 18 óra

A beszélgetés felvétele itt tekinthető meg

Címkefelhő: szociofotó, személyesség, fotográfia, képzőművészet, sztereotípiák

Saját élmények

Kovács Endre szerint 1968-ban a fotográfiának speciális jelentősége volt, akkoriban még a fotó és a képzőművészet nem vált teljesen szét. A fotográfia széleskörű volt, azon belül a szociofotónak volt nagy becsülete és specifikus jelentősége.

Lakatos Erika a diplomamunkájához készítette a sorozatot. Nehéz döntés volt számára, de egy olyan témát szeretett volna választani, melyben a sztereotipikus képekkel kezdhet valamit. Mivel saját identitásában fontosnak tartja a romaságot, úgy érezte, ezt a kultúrája megmutatásával tudja legjobban kifejezni. Úgy véli, a romaságot olyan szempontból kell ábrázolni, ahogyan ők látják magukat. Miután elkezdte a projektet, némileg megtorpant, tanácstalan, depressziós lett, azonban ezen túllendülve mégis elkészítette a sorozatot. Kétszer csinálta meg az anyagot: hagyományos módon, valamint az általa kikísérletezett technikával. Képeit többször átdolgozza, akár évekkel később is hozzájuk nyúl. Sokszor a képek spontán születnek, nem tervezi meg őket előre. Némelyikhez ír szöveget is, hogy azok által a néző közelebb kerülhessen a művekhez és az alkotóhoz is.

Féner Tamás 60 éve kezdte pályafutását, 30 évet dolgozott szerkesztőségben. Filmrendező barátai által került közel a cigány témához, mert helyszínfotókat kellett készíteni filmekhez. Kelet-Magyarországra mentek forgatni, ekkor készült a *Tartaléksapat* című sorozata. A képek didaktikus struktúrákba rendeződnek, például család, iskola, munka, lakás. Több szociográfiai jellegű sorozatot is készített, főként a magyarországi problémák érdeklik. Ilyen a bányászokról készített sorozata, melyben a szocialista ipar szerkezetének hiányosságait igyekszik bemutatni. A nyolcvanas évek elején a budapesti zsidósággal foglalkozott, központi témának azt tartja, hogy számukra az egyetlen közösségi élmény a vallás, így ezen keresztül mutatta be őket.

Sajtóvisszhang

Kovács Endre nem emlékszik különösebb sajtóvisszhangra. A Vizafogó sorozat kapcsán két barátjával ment a helyszínre, nem dolgozott senkinek, csak saját szórakozásból készítette a képeket, ugyanis fő profilja a műtárgyfotózás és a színházi fotózás volt.

Féner Tamásnak mindig volt kiállítása, a Kádár-korszakban is. A zsidó témájú kiállítása a Néprajzi Múzeumban került megrendezésre, mielőtt betiltották, végül Aczél György (a legfőbb kultúrpolitikus a 60-as, 70-es években) közbenjárásával mégis engedélyezték. Egy fotóművészeti-elméleti folyóirat

szerkesztője is volt, melyet szintén nem tiltottak be a kis példányszám miatt, pedig a tartalma miatt megtehetnék volna. Úgy gondolja, az, hogy ezek megjelenhettek, a hatalom részéről csillapításként szolgáltak az értelmiségi réteg számára. Néhány alkalommal azonban már felléptek ellenük, például Tímár Péter *Minden testnek útja* című, temetkezési vállalatról szóló munkája miatt, illetve Hajas Tibor munkásságát sem engedélyezték (korabeli képzőművész, performer, költő egészen extrém témákkal).

Kovács Endre úgy véli, más jellegű munka volt embereket fotózni, hiszen nem volt publikációs célja (ellentétben mondjuk Fénerrel). Két képet küldött el a sorozatból egy kölni kiállításra, melyet azután az Unesco gyűjteményében is elhelyeztek. 1974-ben emigrált, minden munkáját itthon hagyta. 1993-ban tért vissza, ezután még közel 10 évig nem foglalkozott munkáival, majd azután elkezdte őket kinagyítani, ebből született meg az *Amnesia Temporis* című sorozata.

Motivációk, saját jelenlét az alkotás folyamatában

Lakatos Erika számára fontos mind a roma identitás, mind a női identitása, azonban ezen a kettőn kívül is van más is befolyásolja művészetét. Szerinte a romaság nemcsak a romákról szól, nem tekinthetjük őket egy elzárt körnek. Azért is vannak a *Roma ikonok* című könyvben más származású emberek, mert ezek a különböző kultúrák emlékeztették őt a saját hagyományaira. Úgy gondolja, a gátak csak az emberek fejében léteznek.

Féner szerint szociofotósként nem szabad elveszteni az objektivitást, mindig három lépés távolságot kell tartani az alanyoktól. A bányászos sorozatánál nagyon visszaütött, annyira együtt érzett velük és meghatotta őt a történetük. Kovács Endre fontosnak tartja, hogy a romák feldolgozzák a saját romaságukat a művészetekben, úgy ábrázolva magukat, ahogyan ők látják.

Közös pontok: téma és személyesség

Tóth Balázs szerint a kapcsolatot a képek között egyrészt a téma jelenti, másrészt a személyesség. Ez többféleképp nyilvánul meg, Kovácsnál a fotós által elkövetett képszerkesztői hibákban, a neoavantgárd szemléletben; Fénernél érezzük a képek láttán a három lépést távolságot, mégis olyan, mintha magáról beszélne, közel állna hozzájuk. Lakatos Erika pedig teljesen személyes, privát tereket mutat be, fő témája pedig az arc.

Technikák

Lakatos Erika technikája: polaroid géppel fotóz, amint kész a kép, már manipulálja is, például elkeni a színeket, ráfest, filctollal rajzol rá. Sok réteget használ, előfordul, hogy többször is fotóz egymásra.

A képek sorsa

Kovács Endre szerint nem tudhatjuk, mennyire fogja érdekelni a közönséget, Lakatos Erika viszont képeinek saját sorsot szán, úgy véli, oda ahova el kell jutniuk, különböző helyekre, különböző országokba, el fognak jutni.

Lázár Kata, Mózs Barbara

Politikai portré és dokumentumfilm

Vendégek: Sztojka Katalin, Böjte József
Moderátorok: Kovács Petra, Varga Adrienn

A program előkészítésében Kövesdi Veronika és Marázi Ádám vettek részt.

DocuArt Mozi, 2014.04.22.

A beszélgetés felvétele itt tekinthető meg

Címkefelhő: munkanélküliség, oktatás, előítéletek, roma érdekképviselő, roma hagyományok, roma nők helyzete, cigány nyelv

„Ez nem cigánykérdés, hanem társadalmi kérdés!”

A Romakép Műhely-program sorozat keretén belül a Vigyél magaddal, valamint a Hova vigyelek? című portréfilmek megtekintése után a film főszereplőjével, Sztojka Katalinnal és rendezővel, Böjte Józseffel beszélgettünk. A beszélgetés fő témái a film háttértörténete, Katalin jogvédő tevékenysége és a filmben felvetett társadalmi problémák voltak. Böjte József elmondása szerint a filmekkel tényfeltáró munkát végeztek, a kalocsai romák helyzetének bemutatásával fel akarták hívni az ország figyelmét a roma emberek problémáira. Ez sikerült is: az első filmnek nagy visszhangja volt, társadalmi vitákat váltott ki. Leadták a televízióban, egyetemek szociológia szakán is vetítették. A filmben felvetett összes probléma aktuális napjainkban is, sőt azóta romlott a helyzet. „Az előítélet átcsapott gyűlöletbe.” – mondta Böjte József. A beszélgetés során tárgyalt egyik fontos probléma a munkanélküliség. A rendszerváltás előtt a romák közül sokan kemény fizikai munkát végeztek, például építkezéseken dolgoztak. '90-ben megszűntek azok a munkahelyek, amelyek felszívták ezt a réteget, tömeges lett a munkanélküliség. Katalin a következőt mondta erről: „1989-ben azért háborogtam, hogy segéd munkások, ma a közmunkákon túrják a földet. Kalocsán mindenki napi 6 órában dolgozik. 28 ezret keresnek egy hónapban. A helyzet rosszabb, mint volt. Nincs értelmes munka, ezek a közhasznú munkák nem értelmes feladatok.”

A munkanélküliség nagy mértékben az oktatásra vezethető vissza. Katalin elmondása szerint az oktatásban ma ugyanaz a helyzet, mint 2004-ben. A cigány iskolákból kiegészítő iskolák lettek. Nem csak a szegregáció a gond, hanem az oktatás minősége is. A középiskolában derül ki, hogy a gyerek nem tudja a szorzótáblát. Az általános iskolákban nincs pl. angol, biológia, számítástechnika óra. Innen nem mehetnek főiskolára, vagy egyetemre. Vannak olyan kezdeményezések, mint például a Romaversitas, ami felsőoktatásra kínál lehetőséget. De a roma fiataloknak csak töredéke jár ilyen alapítványi iskolákba.

A roma kultúra ápolása kapcsán Katalin azt vetette fel, hogy nem csak a romáknak kellene a roma kultúráról tanulniuk, hanem mindnyájunknak, mert egy országban élünk. A romák és nem romák közti falakat csak akkor tudjuk lebontani, ha mindkét fél akarja. Ebben segíthet, ha megismerjük egymás kultúráját. Bár Katalin számára fontosak a roma hagyományok, sokszor megszegte azokat. „Ha a nők csak főznek, nem lesz előbbre jutás.” – mondta. Édesanyja megtanította, hogyan kell viselkednie roma nőként, de nem mindig igazodott ezekhez az elvárásokhoz. Gyerekkorában például focizott, igazolt játékos volt, amit a családja nem nézett jó szemmel. Keményen kellett harcolnia, hogy így is elfogadják nőként a roma közösségekben. Kitartása azonban másokat is ösztönzött, ennek tulajdonítja, hogy Kalocsán 11 diplomás roma nő van. Ma már a hagyomány szerint élő családokban is megengedik a lányoknak, hogy továbbtanuljanak. A hagyományok mégis fontosak, érdemes ápolni őket. Ezt mutatja például, hogy sok roma lány van a börtönökben kéjteljes miatt, de ők mind olyan családból származnak, ahol nem élnek a hagyományok. A roma hagyományok továbbvitelében fontos a szerepe van a roma nyelv oktatásának is. Az identitás, illetve az elfogadás nem a nyelvtől függ. „Egy romungrót [akinek magyar az anyanyelve]

ugyanúgy leköpnék, mint egy beás cigányt.” – mondta. A roma nyelv nemzetközi nyelv, és bárhol megtalálható a világon. Katalin elmesélte, hogy az Egyesült Államokban is találkozott romani nyelven beszélő emberekkel, teljesen véletlenül.

A beszélgetés fontos témája volt a roma érdekképviselő is, ami Katalin szerint gyakorlatilag nem létezik. Hiába vannak szegregációellenes törvények, nincs senki, aki betartatná azokat. Bár minden kormány azt állítja, hogy rengeteget költ a romák helyzetének javítására, nyoma sincs a munkának. „Maximum látszat dolgokat csinálnak, mondjuk építenek egy kúrt egy 2000 fős telepre.” – példálózott Bőjte József. Gyakori vád, hogy a kisebbségi önkormányzati vezetők csalják el a pénzt, valójában a gond az, hogy az önkormányzatok nagyon kevés pénzt kapnak. Katalin szerint az új generáció az egyetlen kiút: a fiatalok veszik át Katalin helyét a politikai szerepvállalásban. Fontosak az alulról jövő kezdeményezések, a roma közösségen belüli egyesületek, klubok. A helyzetet nehezíti, hogy a diplomás romák nem tudnak visszamenni a településükre dolgozni, mert ott nem találnának munkát.

Katalin mesélt jövőbeli terveiről is. Az egyik ügy, amiért harcolni szeretne, hogy a börtönből szabadult emberek számára utógondozó házak legyenek. Emellett holokauszt túlélő romákat akar megkeresni, és rögzíteni beszámolóikat. Elkezdett írni egy könyvet is, ami szorosán a kalocsai romák szokásait fogja bemutatni. Reméli, hogy a következő generációk ebből tanulhatnak majd a roma kultúráról. A politikai szerepvállalást sem szeretné abbahagyni, mert tudja, hogy az ő jelenlétének súlya van. „Én született emberjogi aktivista vagyok.”

Arra a kérdésre, hogy mi adott neki erőt, mikor már fel akarta adni, a következőket válaszolta: „Többször mondtam, hogy nem megyek tovább, de két percre rá már autóban ültem. Mikor úgy éreztem, hogy feladom, mindig jött egy újabb ügy, amiről azt gondoltam, muszáj megoldani. Ez bennem van. Erőt adott az is, hogy bárhova mentem, tiszteletet kaptam. Úgy éreztem, nem vagyok egyedül. A legtöbb támogatást édesanyámtól kaptam. Édesanyámnak köszönhetem, hogy olyan vagyok, amilyen.”

Marázi Ádám

Roma nők reprezentációja

Romakép Műhely, DocuArt Mozi, 2015. április 29.

Filmek:

Propaganda c. televíziós műsor portréfilmje Rác Kati-ról

Daróczi Ágnes-ről készült portréfilm: Hosszú az út előttem

Vendégek:

Rác Kati dzsesszénekesnő,

Arányi Vanda filmrendező, vágó

Bogdán Mária médiakutató

Moderátorok: Déri Agota, Csepregi Evelyn

A felkészülésben Molnár Viktória és Zsilák Szilvia vettek részt.

A beszélgetés itt tekinthető meg

Címkefelhő: roma nők, médiareprezentáció, divaság és/vagy sztárság, Propaganda (TV2), Rác Kati, Daróczi Ágnes, szexizmus, újságírói „óvatosság” – (ön)cenzúra, hipertext-struktúra, etnikai származás

Neked mit jelent a sztár fogalma, kérdezi Déri Agota Rác Katitól. A sztárság szubjektív fogalom, RK elutasítja magával kapcsolatban ezt a címkét. A közönség kiszolgálása volt számára mindig a cél, a zenén keresztül. A sztársághoz allűrök tartoznak, és bár most RK sminkben és túsarkúban van, de ez csupán a közönségnek járó tisztelet jele, amúgy hétköznapi ember, aki melegítőben sétáltatja a kutyáját. Ehhez kapcsolódik az is, hogy vállalja a korát, mint egy hétköznapi ember. Dívaként élt egy időben, amikor a Moulin Rouge-ban énekelt Cserháti Zsuzsával, Párizsban készült ruhákban, tizenkét táncossal. Mennyiben képezi a divaság részét a roma származás, hangzik a következő kérdés. A válasz szerint ennek a kettőnek nincs köze egymáshoz. RK túltemperált embernek tartja magát, ez van összefüggésben a cigányságával. Ez a cigány szóban is benne van, mert annak „íze, döge van”. A karrierrel kapcsolatban, hogy ahhoz van-e köze a cigányságnak, véleménye szerint ez szintén nem jelent semmit. Sokkal inkább a szerencse játszott szerepet a karrierjében. Klasszikus zenészként kezdte, aztán abbahagyta a zongorázást, és elkezdett dzsesszt énekelni. Hogyan vették észre ezt a lehetőséget benne? Nem úgy énekelte a sztenderdeket, mint egy táncdalénekesnő. A dzsessznek mint műfajnak a tanítása régen kottából zajlott Magyarországon – RK szerint ez tévedés volt. A klasszikus alapokkal tisztában kell lenni, de a dzsessz esetében a dolog belülről jön, és az improvizálást nem lehet befiflázni. DÁ Arányi Vandát kérdezi, hogy miként talált rá RK-ra. A Propaganda c. műsor Tyll Attila személyiségére épült, és Vanda mint rendező a műsor második részének készítésekor találkozott RK-val. A műsor struktúrájának kitalálásakor az akkor újnak számító hipertext (az internet hálózatos struktúrája) adta az ötletet, és link-szerű leágazásokkal tarkítva próbálták elkészíteni a filmet, mint pl. amikor RK kutyasétáltatása kapcsán a műsor elmegy a kutyakozmetika irányába. Csepregi Evelyn kérdése RK-tól, hogy mit szólt a filmhez, ahhoz, hogy abban a kamera pásztázta a testét. RK elmesélte, hogy róla több portréfilm készült, és neki mind közül a Propaganda-portré tetszett a legjobban. Többértékűnek tűnt számára: az énekesnő, a kutyás nő, a diva, a kártyás nő bemutatása – szép filmnek tartja. DÁ visszatér arra, hogy a női test hangsúlyozása mennyire erős. Bogdán Mária állítja, hogy ha kőkemény feminista lenne, akkor nem tetszene neki a film, de nem ez tűnik fel, nem a szexista bemutatás jut eszébe a filmről. A film célja a diva képi bemutatása, mégpedig visszafogott módon, és nem merült fel benne semmiféle „piszkos gondolat”. A nők bemutatása időben változó konvenciók alapján történik, példa erre a Daróczi Ágnes-ről készült film, amely esetében fel sem merült a nőiség hangsúlyozása. Ez a téma ott pusztán a férj és a feleség viszonyában jön elő. A nők reprezentációja pedig időben sokat változott azóta. AV elmondja, hogy benne mint filmkészítőben fel sem merült a szexizmus. Ő maga RK merészségét díjazta, azt, ahogy viseli a nőiességét. Nem volt benne filozófiai gondolat a témáról, inkább esztétikai

alapon közelítette meg. Nem érti, miért minősülhet szexistának a film. DÁ kérdezi RK-t, hogy érdekes paradoxon feszül abban, hogy filmbeli elmesélése alapján egyrészt a férfiak soha nem merték megközelíteni, másrészt viszont az általa énekelt dzsessz telítve van erotikával. RK megismétli, hogy soha senki nem próbálkozott vele, bár most, „mióta van a Facebook”, azóta ez sűrűbb, pl. randevükérés formájában. De RK hangsúlyozza, hogy soha nem kértek tőle a férfiak személyesen randevút, ami egy kicsit bántotta is. A Facebook tehát ezt megváltoztatta, de RK ezeket a kéréseket is udvariasan lezárja. „Soha nem volt a férfiakkal gondom, a férjemet is én választottam ki.” BM hozzáfűzi, hogy talán azért nem zavaró az erős testi kép, mert ő hétköznap is így működik, így néz ki, és ha melegítőben van, akkor sem csinál problémát abból, hogy pl. a dekoltázsában rejtse el a mobilját és vegye elő onnan. AV szerint érdekes együttállás az, hogy RK nagyon nő, és mégsem a közönséges szexualitást hordozza. DÁ ehhez kapcsolódva kérdezi, hogy a karrier szempontjából mennyire fontos, hogy magát mint abszolút nőt éli meg. RK ennek kapcsán elmeséli, hogy világ életében problémát jelentett az számára, hogy éneklés közben eltorzul az arca. Ezért nem szereti az éneklés közben róla készült filmeket. A szépség RK szerint sokszor játszik szerepet a karrierben, de magáról szólva kijelenti, hogy nála nem a testkép vagy egyéb hozott tulajdonság volt a meghatározó, hanem az énektudás. CsE kérdezi, hogy mennyire számottevő a mai roma származású sztárok esetében a cigányság hangsúlyozása. Erre a kérdésre reagálva BM elmondja, hogy a például a romaságot a bulvár-szerű háttértörténetben hangsúlyozzák a kereskedelmi médiában, de egy Caramell vagy Csányi Sándor esetében tudható, hogy ők csak történetesen romák – tehetségük és zenei tudásuk nem származásuknak köszönhető. A kereskedelmi médiában mindig a kreált háttértörténet termeli a figyelmet és a bevételt. Az etnikai származás felvállalása kapcsán kérdezi DÁ, hogy a filmben ez mégis előkerül egy RK-nak feltett kérdés formájában, hogy mi a véleménye a rasszizmusról. AV szerint Tyll Atilla kérdése nem volt jó, ezt később meg is beszéltek. Itt RK közbeszól, és elmeséli, hogy amikor felmerül az elfogadás kérdése (mint pl. előző nap Jakupcsek Gabriella Ridikül c. műsorában), akkor ő visszakérdez, hogy éppen ő miért ne lenne elfogadó, ő, aki cigány, zsidó, és ráadásul duci is. Miért kell beszélni a toleranciáról, amikor annak természetesnek kellene lennie? AV hozzáteszi, hogy közben állandóan nő a félelem a médiamunkások között, és úgy általában is, hogy valamit lehet-e vagy nem lehet mondani. Itt egy példa hangzik el műsorvezetőről, aki a betelefonáló hallgatót rendreutasította, amikor az a „nem akarok cigánykodni” kifejezést használta. BM elmondja, hogy igen, érti, hogy nehéz és zavaros a médiahelyzet, de a jelen társadalmat tekintve érti a növekvő érzékenységet. AV „durva óvatosságnak”, vagyis tkp. túlzó politikai korrektségre törő öncenzúrának nevezi azt, ami ma a médiában zajlik. Müllner András kéri AV-t, hogy mondjon példát a durva óvatosságra, amikor valamit nem lehet mondani, mert félnek azok, akik beszélnek, mondandójuk hatásától. MA kitér még a hozzászólásában arra, hogy a véleménye szerint sokszor a nyelvben oly módon rejlik a rasszizmus, hogy a használó nem is tudja ezt. RK elmondja, amikor még nem volt híres, akkor ez nem merült föl. Akkor is voltak ellentétes szórakoztatóipari nacionalizmusok: voltak a poposok (Kovács Kati, Koncz Zsuzsa) és a revüsök (Cserházi, Charlie, RK). Később aztán, ha szóba került, ő mindig vállalta a származását. A kérdésre, hogy vajon milyen ma Magyarországon cigánynak lenni, RK azt válaszolja, hogy jó. Bár ő maga bevallottan védett burokból él, a szórakoztató zenei világ burkában, ahol ez a szempont nem merül fel. AV visszakérdez, hogy ha nem magából indul ki, akkor mit mond a kérdésre, hogy milyen cigánynak lenni. RK saját élményeket mesél, amikor az utcán cigányozás fültanúja volt. Ekkor mélyen átéri a szolidaritást, amely a hovatartozásból fakad, amit RK a „vér” metaforájával fejez ki. Pócsik Andrea szerint a szexizmus kapcsán különbséget kell tennünk a viselet (amikor valaki viseli magát valahogy, ruha, smink, körömfestés) és a kamerában létrejövő kép között. Ez utóbbi, ha túlhangsúlyozza a testet, akkor az szexizmusnak minősül. PA felhívja a figyelmet, hogy a filmben van egy nagyon jó lehetőség, amikor a Rádió C műsorvezetőjeként RK kérdezi Tyll Attilát. Ez a lehetőség viszont nem lett kibontva, és az egyensúly RK vágóképként használt testének bemutatása felé dől a filmben. AV úgy válaszol, hogy ha ez a kifejezés illik rá, akkor ő vállalja, hogy szexista, akár nőről, akár férfiről van szó. BM szerint mivel a RK alapvetően ilyen, ebben a szerepben él, emiatt nem minősül ferdítésnek, ha a kamera ezt adja vissza. A vita arról szól, hogy a kamera kezelője/irányítója vajon megengedheti-e magának, hogy csak ebből a szempontból mutassa be a főszereplőt. PA hozzáteszi, hogy nem azzal van a baja, hogy a kamera hangsúlyosan szinte csak a testre fókuszál, azt használja illusztrációnak, hanem azzal, hogy ennek a szereplőnek a másik oldala (a műsorvezetői) kevesebb figyelmet kap. MA megerősíti PA észrevételét, és elmondja, hogy ő maga (mint később kiderült, tévesen) azt gondolta, hogy a Youtube-változat az eredetinek csak töredéke, de nem: a műsorban a Rádió C-s részeket valóban sűrítik, ellentétben az énekes RK-ról szóló részekkel. AV mondja,

hogy ő nem szokott azon gondolkodni, hogy mi a szexista. Viszont, ha nem történik megerőszkolás, hanem együttműködés zajlik az alannyal, aki elégedett a róla készült képpel, akkor minden rendben. Nem érti, hogy neki mint filmkészítőnek mit is kellene végiggondolnia, amikor alanyai bizalommal fordulnak felé. PA szerint a médiakörnyezet radikálisan megváltozott, és a szexizmusra való érzékenységünk a mostani médiaállapotok szennyezettségéből fakadhat. Egy hallgató szerint mindez talán akkor veszélyes, ha rossz példát nyújt. MA szerint a Romakép Műhelyben az egyik legfontosabb szempont, hogy az alany egyetért-e a róla készült képpel. Ám ha mediatizált képről beszélünk, akkor számolnunk kell azzal, hogy egy közvetített képnek sok és uralhatatlan kontextusa lesz. DÁ levonja a beszélgetésből az egyik következtetést: szakadék van az elmélet és a gyakorlat között, ahogy ez már számtalan alkalommal kiderült a Romaképes beszélgetésekből. A médiateoretikusnak és a filmkészítőnek ellentétes tapasztalata és véleménye van az ábrázolás lehetőségeiről.

Müllner András

Május 6. "A cigányok elleni sorozatgyilkosság játékfilmes megjelenítése" (Csak a szél)

Május 13. Program- és kurzuszárás

Árnyjáték

Romakép Műhely

2015.május 18.

Gruppó Tökmag: Sárkány Lee

Vendégek: Lázár Helga, Horváth Márk, Gábor Sára, Dunai Sándor, Dunai Sándorné, Szegedi Tamás, Bánky Sára, Vitányi-Juhász István, Tábori András és Budha Tamás

Moderátorok: Gunther Dóra, Csepregi Evelyn

Kulcsszavak: Mozgó Világ, Bánkitó Fesztivál, kínai árnyjáték, GYIVI, rendőrök, áram, öngyilkossági kísérlet, „képzelet és valóság”, Hong Kong, ideális világ, Sárkány István

A Sárkány Lee című képregényt a Mozgó Világ című kiadványban találta a két művész, Budha Tamás és Tábori András. Több formai megjelenítésen is gondolkodva először az animáció mellett döntöttek, de nem találtak hozzá szponzort, és nehéz lett volna a képi megjelenítés is. Így néhány oldal kiállításként, majd az egész mű árnyjátékban elevenedett meg. Kiállításként a Huszti Galériában, a debreceni Modemben és a Bánkitó Fesztiválon volt látható.

A Bánkitó Fesztiválon lettek kiállítva a képregény egyes részei, illetve később innen kapta a felkérést a Gruppó Tökmag, hogy valamilyen formában adják elő, jelenítsék meg a képregényt. Az előkészületek ekkor két hétig folytak, és a színjáték fele készült csak el.

A árnyjáték technikája egy Ázsia szerte honos bábjátékfajta, amely különlegessége, hogy csak akkor láthatóak a bábok élesen, ha közvetlenül az átlátszó paravánra nyomják azokat a színészek. Ha egy kicsit már eltávolodik a báb a felülettől, onnan kezdve nem látható a néző számára élesen a báb. Kínai árnyjáték nagyon különleges Magyarországon, nem nagyon alkalmazzák, hiszen rengeteg gyakorlással jár, és ösztönkölést igényel. Az alkotók Budapest Bábszínházban gyakorolták az árnyjátékot napi 10-12 órában. Tábori András és társai készítették saját kezűleg a bábokat a képregény figuráinak a mintájára. Bánky Sára (a társulat egyik tagja) nagymamája foglalkozott ezzel a technikával és így öröklődött a családban ez a különleges színházi játék.

Több probléma is felmerült a talált képregénnyel kapcsolatban. Nagyon rossz minőségben jelent meg az újságban, így a képregényben közölt formát átrajzolással át kellett menteniük a művészeknek egy használhatóbb változatba. Ez a „rituális” folyamat segített az értelmezésben is. A szöveg értelmezése is időt vett igénybe. Sok helyen ártírták az alkotók a helyesírási hibákat tartalmazó képregény szövegét, hogy érthetőek legyenek a színházi közegben is. Külföldre is készültek ezzel a darabbal az alkotók, és elmondták, hogy milyen nehéz lesz a szöveg angol nyelvre ültetése. Nagy dilemmát okozott az alkotóknak például a „paradicsomos víz” kifejezés értelmezése, amíg rá nem jöttek, hogy István tulajdonképpen parádi sós vizet értett ez alatt. Illetve az egyik kiállítás installálásakor a szervezők megemlézték Tábori Andrásnak, hogy az installáció tele van helyesírási hibával, ezt ki kéne javítani. Tábori András vicces, ám igen demokratikus válasza: „Jó, akkor mindjárt kijavítjuk”.

Tábori András vitatja a mű képregény voltát, mert minden négyzetrácsba egy rajzolt betű került, inkább egy illusztrált történetnek tudná aposztrofálni. Érdekeség még, hogy a kinyomtatott Sárkány Lee történethez nem találtak az alkotók Kolompár Istvánról fényképet, mert a család költözése során eltűnt minden vizuális dokumentum, még a pécsi rendőrség sem tudott szolgálni ilyen anyaggal.

Az árnyjáték Kolompár István életét mutatja be, aki a pécsi GyIVI-ben nevelkedett. Kolompár István családját a képregény helyszínei (Pécs, GyIVI) és ismeretség által sikerült megtalálnia a művészcsapatnak. István életéről testvére és testvére felesége mesélt a Docuart Műhelyben. A testvér elmondása szerint

István szeretett volna nagyot tenni az életében. Jó gyerek volt, és ha hatalmat kapott volna sem ártott volna az „ellenségeinek”, a rendőröknek. Istvánnak több konfliktusa támadt a rendőrökkel. Rendőrökkel való harcát a képregényben is megjeleníti. A GyVI-be szállítás közben is sokszor bántalmazták a rendőrök a gyerekeket. Mikor a szülők látogatóba jöttek, a nevelők nem merték a gyerekeket megmutatni a kék-zöld foltok miatt. Az áram is fontos elem a játékban, ami a testvér elmondása szerint István többszöri árammal való öngyilkossági kísérletével van kapcsolatban. Elképzelte, ahogy belenyúl az áramba és az nem fog rajta.

Képzelet és a valóság sokszor összemosódott István életében. A Bruce Lee-filmeket imádta. A filmjeiben látott harcmozdulatokat szívesen alkalmazta volna a rendőrök ellen, akik sok problémát okoztak neki. A műben Hong Kong az ideális világ számára, ott talál szerelmet és mindenki kedves vele, és elfogadja olyannak, amilyen. Annyira azonosult ezzel az ideával, és a Lee-filmekkel, hogy nevét Sárkány Istvánra változtatta.

A tehetséggondozás mai állapotáról szólván a beszélgetésben részt vevő Dunai Istvánné elmondta, hogy mennyire fáj nekik, mikor a rajzban tehetséges unokájukkal nem voltak hajlandók foglalkozni az iskolában, mondván, hogy keressenek a szülők maguktól ilyen intézményt. Illetve Dunai Sándor (a féltestvér) felháborodottan meséli a történetet, mikor a diszlexia vizsgálaton kérdezősködött a vizsgálat vezetője az unokától, hogy ilyen szép ruhában hogyan jár egy cigány gyerek, illetve, hogy mit dolgoznak a szülők, honnan telik nekik ilyenre.